

ב"ה

אם המלכות

יום ההסתלקות של הרבנית הצדקנית

מרת חנה ע"ה שניאורסאהן

אם כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

יוצא לאור ע"י

תלמידי ישיבת

"תומכי תמימים ליובאוויטש המרכזית"

ברוקלין נ.י.

770 איסטערו פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ששים ותשע לבריאה

עם הקובץ

אחינו תלמידי התנאים שיחיו,
שלום וברכה!

בקשר עם יום מלאות ארבעים וארבע שנים להסתלקות הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה שביאורסאהן, אמו של אבינו רוענו כ"ק אדמו"ר זי"ע נשיא דורנו, הננו מו"ל בזאת קובץ "אם המלכות".

הקובץ כולל:

- א) תולדות ימי חייה - נלקטו ממקורות שונים ובעיקר מהספר "אם בישראל".
 - ב) זכרונותיה - קטעים מ'יומן הזכרונות' שכתבה לעצמה.
 - ג) סיפורים ועובדות - שסופרו אודותיה מפי חסידים שונים.
 - ד) יומן נדיר ממאורעות הימים הסמוכין ליום הסתלקות ו' תשרי תשכ"ה, שנכתב ע"י (הרב) הת' מנחם מענדל וואלף ששהה אז ב-770.
- יהי רצון, והוא העיקר, שבזכה במהרה לקיום היעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר", והרבנית הצדקנית, "אם המלכות" בעלת ה'אירצייט' בתוכם, תיכף ומיד ממש.

המערכת

וא"ו תשרי ה'תשס"ט, שנת הקהל
יום הסתלקות הרבנית הצדקנית מרת חנה נ"ע ע"ה,
חצרות קודש כ"ק אדמו"ר
ברוקלין ניו יורק

תולדות חייה

ערש ילדותה

הרבנית הצדקנית מרת **חנה** ע"ה ז"ל נולדה ביום הבהיר כ"ח טבת שנת תר"מ בעיר החסידיית המפורסמת – ניקוליוב, להורי' הגאון החסיד ר' **מאיר שלמה הלוי ינובסקי**, ששימש כרבה של ניקוליוב, והרבנית הצדקנית מרת **רחל**, בתו של הגאון ר' **יצחק פושניץ**, רבה של דוברינקה.

ר' מאיר שלמה ה' בנו של הגאון החסיד ר' **ישראל ליב ינובסקי**, שעמד בראש ישיבה במושבה רומנווקה, והרבנית **ביילא רבקה**, בתו של הגאון החסיד ר' **אברהם דוד לאוואוט**, רבה של ניקוליוב. הגרא"ד נודע בספריו "קב ונקי", "בית אהרן והוספות", "נתיבי החיים" על "דרך החיים", "סידור תורה אור", ו"שער הכולל". הוא ה' שותף מלא בחינוכה של הרבנית עד הסתלקותו בשנת תר"נ.

הרבנית רחל היתה בתו של הגאון ר' **יצחק פושניץ**, רבה של דוברינקה.

על תקופת הילדות והנערות של הרבנית – כמעט ולא ידוע לנו מאומה. מרת **גיטל ברוורמן**, ילידת ניקוליוב שהיתה ידידת נפשה של הרבנית, סיפרה שפעם בעת נערותה חלתה הרבנית במחלת הטיפוס, ורק הודות להשתדלותה הנמרצת והמסורה של אמה של הגברת ברוורמן, מרת **לאה**, הצליחה הרבנית להתגבר על מחלתה.

גברת ברוורמן גם סיפרה כי לרבנית חנה היה חוש נגינה מפותח ביותר, ולא אחת היו מבלות שעות ארוכות יחד כשהן מנגנות ביחד ניגונים חסידיים.

בשנת תרנ"ח בערך באה הרבנית בברית הנישואין עם הגאון החסיד המקובל רבי **לוי יצחק שניאורסאהן**. מסדר הקידושין ה' כ"ק **אדמו"ר הרשב"ב** נ"ע, וכנראה שהוא ה' גם ה"שדכן" בשידוך זה.

מסופר, שלאחר שנקבע זמן החתונה (לשבת שלאחר חג השבועות) לא חשה הכלה בטוב, ואב' חשב לדחות את מועד הנישואין. אך כאשר ביקש את הסכמתו של אדמו"ר הרשב"ב על כך, הורה הרבי לקיים את החתונה בעתה ובזמנה ובדרך שהכל יה' כשורה. ואכן, עד החתונה החלימה הכלה והחתונה התקיימה בשמחה רבה.

בניה

בניקולייב נולדו לרבי לוי יצחק ולרבנית חנה שלשה בנים:

א. הבכור – הלא הוא **כ"ק אדמו"ר** נשיא דורנו.

ב. ר' ישראל ארי' ליב ז"ל, נפטר בדמי ימיו ביום י"ג באייר שנת תשי"ב, ומנוחתו כבוד בעיר הקודש צפת.

ג. ר' דובער הי"ד. נהרג על ידי הנאצים ימ"ש בעיירה מיגרען, יחד עם כל תושבי העיירה.

יקטרינוסלב

בשנת תרס"ט נקרא ר' לוי יצחק לכהן פאר כרבה של העיר הגדולה יקטרינוסלב (כיום דניפרופטרובסק). רלוי"צ עמד בראש עדה חשובה זו עד שנת תרצ"ט, כשהוא משמש למעשה כמנהיגה של יהדות אוקראינה כולה.

במשך שלושים שנות כהונתו של רלוי"צ כרבה של יקטרינוסלב, עמדה הרבנית לצדו, כ"עזר כנגדו" בעבודתו הקדושה. חוג "בעלי הבתים" של רבי לוי יצחק היו בעלי מקצוע ברובם – רופאים, מהנדסים, משפטנים, רואי חשבון וכיוצא באלה. הרבנית, שנוסף על היותה יודעת ספר ולמדנית שלטה היטב בשפת המדינה והיתה משכילה ונוחה לבריות, השתלבה היטב בחברה זו, וכך תרמה לא מעט להצלחתו ולהשפעתו של בעלה הרב.

במיוחד היתה לה שפה משותפת עם הצעירים היהודים שלמדו באוניברסיטה. הרבנית השתדלה ככל האפשר לקרב אותם ליהדות, לתורה ולמצוותיה.

אחד מראשי תנועת הציונות, מר **יונה כסה**, נתייתם בגיל צעיר ובהיותו בגיל שתיים עשרה עשה שנתיים בביתו של רבי לוי יצחק. הרבנית דאגה אז לכל צרכיו – הן הגשמיים והן הרוחניים: היא לימדה אותו תנ"ך, דקדוק ומקצועות יהודיים נוספים. מר כסה נהג לומר, שהעובדה שנשארה בלבו זיקה ליהדות ולא רץ ישראל היא הודות לחינוכה והשפעתה של הרבנית חנה.

כאשת רבה של יקטרינוסלב, עמדה הרבנית בראש ארגוני צדקה ורווחה יהודיים רבים. כך העיד פעם הרבי (בתרגום חפשי): "בשנות מלחמת העולם הראשונה, התקבצו ובאו לעירנו פליטים רבים. היתה זו אמי שדאגה וארגנה לכולם מקומות לינה ומזון".

לכתך אחרי במזדבר

רלוי"צ הגן בתוקף על חומת היהדות הנאמנה, וכאשר נדרש הי' מוכן למלחמה חסרת פשרות. השלטונות הסובייטים לא ראו בעין יפה את פעולותיו, ובשנת תרצ"ט נאסר ונגזר עליו עונש גלות לעיירה נידחת בקזחסטן. (רבי לוי יצחק נסתלק בגלותו בשנת תש"ד).

מיד כשנודע לרבנית על מקום הימצאו שמה נפשה בכפה והצטרפה אליו, מבלי הבט על הקושי והסיכון שבדבר. עם בואה השתדלה להקל את סאת צרותיו וסבלו של בעלה. הרבנית גם תרמה אז תרומה רוחנית יקרת ערך: היא יצרה במו ידי' דיו מעשבים שונים,

וגם המציאה לבעלה נייר, דבר שאיפשר לו להעלות עלי ספר את חידושי תורתו הנפלאים, שיצאו לאור עולם כשלושים שנה לאחר מכן תחת השם "לקוטי לוי יצחק" ו"תורת לוי יצחק".

פריצת מסך הברזל

עם פטירתו של בעלה הגדול נשארה הרבנית בודדת וגלמודה. איש מבני' לא הי' אתה ואף לא קרוב או בן משפחה אחר. תלמידי בעלה הגדול ומעריציו אמנם המשיכו לדאוג לה, אך לא הי' די בכך, במיוחד כאשר המלחמה הסתיימה והעקורים התחילו לחזור איש איש למקומו.

החסידים הושיבו, אפוא, בית דין מיוחד של שלשה אשר החליט כי עלי' לעזוב את גבולות המדינה בהקדם האפשרי.

בתחילת שנת תש"ו עזבה הרבנית את אלמא אטא ונסעה למוסקבה. על נסיעתה זו מספר הרה"ח ר' יוסף שי' נימוטין:

"לאחר מאמצים רבים הצלחתי להשיג עבור הרבנית כרטיס נסיעה ברכבת מאלמא אטא למוסקבה, דבר שבדרך כלל אי אפשר הי' להשיג. סדרתי שהרבנית תסע ביחד עם זוג זקנים (הישיש ר' שמואל יעקב סמלדובניקוב ואשתו חנה). הרכבת היתה אמורה לצאת ביום ראשון לפני הצהרים. ביום חמישי בערב באתי אל ביתה של הרבנית ועד שעה מאוחרת עסקתי באריזת החפצים שלה, והמשכתי בכך במוצאי שבת קודש.

ביום ראשון בבוקר השגתי רכב שהסיע את כל החבילות לתחנת הרכבת, וכן שכרתי רכב מיוחד שיסיע את ר' שמואל יעקב ואשתו והרבנית אל התחנה. כחצי שעה לפני יציאת הרכבת כבר ישבו שלשתם על מקומותיהם, בקרבת מקום זה לזה, שמחים ומאושרים שעלה בידם לקבל מקומות ישיבה רגילים. עוד הספקתי לקפוץ לשוק ולקנות דברי מאכל שונים שמסרתי להם, ואחר כך זזה הרכבת.

לאחר מכן נודע לי שהרבנית הגיע בשלום למוסקבה, שם עזרו לה אנ"ש להמשיך בדרכה אל העבר השני של מסך הברזל".

בנסיעתה זו הביאה עמה הרבנית במסירות נפש את כתבי הרלו"צ שכתב בעת גלותו, ועל כך אמר כ"ק אדמו"ר בהתוועדות ו' תשרי תשמ"ב (תרגום חפשי):

"מובן בפשטות גודל מסירת נפשה על ענין זה, עד לכדי סכנת נפשות ממש – כי אם היו מוצאים אצלה ספרים וכתבים אלו, היו יכולים להושיבה בבית האסורים ללא כל חקירה ודרישה... ומבלי הבט על גודל הסכנה שבדבר – השתדלה בשמירת הכתבים והוצאתם מעבר לגבול המדינה, וכתוצאה מהשתדלותה הגיעו הכתבים לכאן (לאחר זמן), ונדפסו באופן שכאו"א יכול ללמוד בספרים אלו".

במשך כמה חודשים שהתה הרבנית בקרסקובה, שליד מוסקבה, שם ה' קרוב משפחתה הר"ר **בנציון קליובגנט** ז"ל. מצבה ה' בכי רע: היא היתה שם בלתי ליגאלית, ואלה שניסו לעזור לה פחדו לשהות בארבע אמות' של אשה למשפחת שניאורסאהן. בכל יום מימי שהותה שם צריכה היתה לחפש אכסני' אחרת: במקום שלנה אתמול לא לנה היום, ואל המקום שבו שהתה היום לא ה' ביכלתה לשוב למחרת. בשבתות היתה מתאכסנת בחשאי אצל אחד החסידים (הרה"ח ר' **דוב שי' ריקמן**) אשר השתדל לעזור לה ככל האפשר.

יציאתה מרוס' היתה כרוכה בקשיים רבים, בייחוד מפני שלא רצתה לצאת בצורה בלתי ליגאלית. הרבנית טענה שמאחר שיש לה בן בארצות הברית (כ"ק אדמו"ר) היא תוכל לקבל ממנו אשרת כניסה למדינה, וכך תוכל לצאת את רוסי' ולהגר לאמריקה בצורה חוקית. אך ידידי' שכנעו אותה, שרבים ניסו את מזלם בדרך זו ולא עלתה בידם, ושאינן אפשרות אחרת, אלא לעזוב את המדינה במסמכים מזויפים.

בעיקר טיפלה ביציאתה האשה הדגולה מרת **שרה**, אשתו של הרה"ח ר' **מיכאל קצנבלוביגן** ז"ל, שהיתה ידועה בשם "די מומע שרה" (הדודה שרה). ה' ברשותה דרכון מזויף אשר שמרה לעצמה לעת אשר תוכל לעזוב את רוסיא, אך אשה כשרה זו מסרה את הדרכון לרבנית. וכך הצליחה הרבנית לעזוב את עמק הבכא הסובייטי בתעודות מזויפות, יחד עם עוד רבים מאנ"ש, עדי הגיעם לפאקינג אשר בגרמניה.

הרבנית מתארת בזכרונות' אירוע מעניין שהתרחש עמה בדרכי נדודה לאמריקה. היא שהתה בעיר למברג במשך שבוע ימים, לשם סידורים שונים הכרוכים בהמשך נסיעתה, בבית אכסני' של יהודי. באותה אכסני' היו יהודים רבים נוספים, אך מאחר שאסור ה' לדעת מי היא, ומאין באה – נשארה בעילום שמה.

(העיר למברג, השוכנת ליד הגבול העובר בין רוסי' ופולין. הפכה להיות מקום מרכזי להגירתם של פולנים "טהורים" ויהודים פולנים במשך כל שנת תש"ו ומאות חסידי חב"ד יצאו משם לפולין בתור ילידי פולין).

בעלי' של אותה אכסני' ה' יהודי מיקטרינוסלב. בתום לב סיפר יהודי זה לרבנית על מאסרו וגלותו של רבם, וכן על פטירתו במקום גלותו. הוא אף האריך לספר לה על אישיותו המופלאה – כמה ה' חביב על הכל, ועד כמה השפיע על בני עירו. כל זאת, כמובן, מבלי לנחש כלל מי היא בת שיחתו. בין הדברים סיפר לה היהודי שברוב דאגתו לרבו הכלוא, הביא באחד הימים אל הרבנית כמה חבילות של סוכר כדי שתעבירם לבית הכלא אל בעלה העצור.

אז נפתרה לרבנית סוף-סוף התעלומה שהטרידה אותה רבות עד כה: בהיותה ביקטרינוסלב מצאה ביום בהיר אחד ליד ביתה מספר חבילות סוכר, ומעולם לא הצליחה לגלות מיהו אותו יהודי טוב אשר כה דאג לבעלה. בקושי רב הצליחה הרבנית להתאפק מלגלות לו את האמת ולנצל את ההזדמנות להביע לו תודתה.

פגישה בפריז

בשנת תש"ז הגיעה הרבנית לחוף מבטחים בפריז. לשם הגיע במיוחד כדי לקבל את פני' בנה בכורה כ"ק אדמו"ר, ממנו נפרדה כעשרים שנה קודם לכן בלנינגרד.

כשנודע לאנ"ש בפריז שהרבי עתיד לבוא, הכינו מכוניות רבות כדי לנסוע לשדה התעופה לקבל את פניו. אולם כשהתקרבה השעה המיועדת הודיעו להם כי המטוס מתאחר וינחת רק כעבור ארבע שעות. החסידים המתינו בינתיים בביתו של הגה"ח רבי שניאור זלמן שניאורסון – שאצלו התאכסנה הרבנית חנה – ולפתע הגיע אל הבית מברק מכ"ק אדמו"ר הר"י"צ בנוסח: "ברוך אתה בבואך". רבי שניאור זלמן אמר מיד, שאם הגיע המברק הרי זו הוכחה שגם הרבי הגיע. ואכן, כעבור מספר דקות עצרה מונית ליד הבית וממנה יצא הרבי.

דל הוא העט להביע עלי גליון את השמחה הגדולה ששררה באותה עת כאשר זכו האם ובנה להיפגש שוב לאחר עשרים שנות ציפי' וגעגועים. יום זה אכן סימל עבור הרבנית תקופה חדשה, תקופה רבת פאר של שבע עשרה – טו"ב – שנות חיים מאושרים.

זמן מה לאחר בואו של הרבי הכינו אנ"ש במקום התועודות, והרבי דיבר אודות יוסף הצדיק שלא ראה את אביו עשרים ושתים שנה, ובתוך הדברים בכה בכי רב.

הרבי שהה אז בפריז שלשה חדשים – מלפני פורים ועד לאחר חג השבועות.

בכל יום ביקר הרבי את אמו פעמיים, בבוקר ובערב. בשבת ויום טוב ה' הרבי הולך ברגל ממלוננו אל הבית שבו התאכסנה הרבנית, מתפלל בבית כנסת סמוך ואוכל את הסעודות עם אמו. סעודות אלה משכו קהל רב.

לקראת חג הפסח דאג הרבי שיקנו עבור אמו הרבנית כלים חדשים, כלי נפרד עבור כל מאכל, ועמד על כך שהוא בעצמו יטבול את הכלים במקווה ויחזירם הביתה.

בערב שלפני נסיעתו התועד הרבי עם קהל החסידים עד השעה שמונה בבוקר. הרבי ביקש שלא לספר על כך לאמו, כדי שלא לצער אותה. את הדרך מפריז לניו יורק עשו הרבי ואמו הרבנית בספינה.

ברוקלין

בשנת תש"ח הגיעה הרבנית לארצות הברית. שם התחילה עבורה תקופה חדשה בחייה, תקופת פאר של אושר ונחת.

היא קבעה את מקום מגוריה ברחוב פריזדנט שבשכונת ברוקלין, לא רחוק מדיירתו של בנה הגדול שבאותו רחוב, וכן בקרבת מקום ל" 770 ". כל מי שזכה להכיר אותה מצדין בהשתאות, אשר עם היותה נושאת את כתר "אמו של מלך", התנהגה הרבנית בפשטות

גמורה: תמיד התעניינה בשלום כל אחד, ומצאה שפה משותפת עם כל אדם, בכל גיל ובכל רמה. ה' זה תענוג ממש לשוחח אתה.

הרבנית נהגה לבוא לכל התוועדות של הרבי, ומקום קבוע ה' לה בעזרת הנשים בשורה הראשונה.

מדי יום ביומו, בימי שבת כבימי חול, ה' הרבי מבקר אצל אמו הרבנית, שואל בשלומה ומוזג לה כוס של חמין. למרות סדר יומו הדחוס, כאשר כל דקה יקרה מכל יקר, מעולם לא עבר עליו יום שלא כיבד בו את אמו בביקורו.

וכדי שלא להטריחה – אף ה' מחזיק בכיסו מפתח של דלת ביתה למען לא תצטרך לטרוח בשבילו לפתוח את הדלת!

הילדים שגרו בשכנות לדירתה של הרבנית היו רצים לפתוח את דלתות הבית הכבדות משהבחינו בהגיעו של כ"ק אדמו"ר. אך, הרבנית בקשה מהם שלא לעשות זאת, והסבירה, שברצונה שלרבי, שכמעט ואינו עושה עבודת יד, תה' לפחות "התעמלות" זו של פתיחת הדלתות הכבדות.

לפעמים היתה הרבנית יוצאת אל הרחוב שלפני ביתה ופוגשת שם את הרבי. במקרה כזה היו שוהים זמן מה בחוץ ונכנסים ביחד לבית.

כשהרבנית לא חשה בטוב, לא ה' הרבי מאחל לה "רפואה שלימה", אלא התבטא בנוסח "כל טוב", "תזכי לקבל פני משיח" וכיוצא בזה. הרבנית הסבירה שעשה זאת כדי שלא לתת מקום למחשבה שאיננה בקו הבריאות.

בשבתות ובחגים לאחר התפלה, היתה הרבנית מבקרת בחדר ה"יחידות" של הרבי לברכו בברכת שבתא טבא או "גוט יום טוב". לאחר יציאתה ה' הרבי מלווה אותה עד לדלת "770", ולא אז משם עד אשר לא יסף לראותה. הרבנית היתה עושה דרכה לאט בין הקהל הגדול שעמד בחוץ וחכיה עד ליציאתה את פני הקודש. רק לאחר שהרבי חזר לחדרו, היו כולם נפטרים לבתיהם. כך חלקו כולם כבוד מלכות ל"אמו של מלך"...

בלילי חג הפסח היתה הרבנית עורכת את ה"סדר" בקומה השני' של 770 (שהי' מקום מגוריו של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע), יחד עם הרבי. " היא ישיבה ביחד עם הנשים בחדר נפרד. לאחר ה"סדר", ה' הרבי מחזיק בידה של אמו ויורד עמה לאט את המדרגות, מדרגה אחר מדרגה. אשרי עין ראתה מחזה זה.

כאשר נפטר בנה, ר' ישראל ארי' ליב ז"ל, בשנת תשי"ב, נמנעו מלגלות הדבר באוזנה. ובכדי שלא ייפלא בעיני' מדוע אין היא מקבלת כל ידיעה או מכתב ממנו, דאג הרבי שיישלחו אליה מכתבים באופן קבוע, בשם אחיו, על-מנת שלא ייודע לה אודות האסון שאירע עם בנה. כך – עד הסתלקותה בשנת תשכ"ה!

ומעניינת העובדה שבשנת תשל"ה, כעשר שנים לאחר הסתלקותה, התבטא הרבי אודות אחיו ואמר ש"נפטר לפני עשר שנים"...

זכרונותיה

אוצר בלום שהותירה הרבנית ע"ה לאחר הסתלקותה היה יומן הזכרונות שכתבה. את יומנה היא פתחה במילים: "לא סופרת ולא בת סופרת אנוכי, ומטרתה היא רק לרשום מעט זכרונות משנותיו האחרונות של בעלי ז"ל..."

להלן קטעים קצרים מתוך יומנה, אודות חגיגת חתונת כ"ק אדמו"ר זי"ע ביקטרינוסלב (בתרגום חפשי מאידית):

"החתן והכלה לא היו אתנו, אבל רצינו במאוד לשמוח ביום זה. לשכור אולם לשם עריכת שמחה גדולה - לא בא בחשבון באותם הימים.

השכן שלנו, מהנדס במקצועו, לא יכול היה לסבול את ההתנהגות הדתית בביתנו. באותם הימים עדיין התקבצו ובאו לביתנו לשם התוועדויות בעיקר בחגים, ואת ביתנו היה פוקד קהל ניכר. הלה הסתגר היטב בביתו, על ידי הוספת מחיצה מסביב לביתו, למען לא יהא לו כל קשר עם הבית שלנו.

ברם, כאשר נודע לו שהננו מתכוננים לערוך מסיבה לרגל יום חתונת בנו - הרס את הקיר החוצץ בין ביתו לחדרנו, הוציא משם את כל הרהיטים והשאיר עבורנו את הבית כולו. כך היה לנו אולם גדול למדי לשם עריכת השמחה.

שלחנו הזמנות מיוחדות לאנשים שונים אשר יבואו להשתתף בשמחתנו.

ביום החתונה התקבצו ובאו לביתנו קרובים, אורחים וידידים מהעיר והמחוז. באו נציגים של הקהילה היהודית המרכזית אשר הביאו אתם עוגת-ענק שהכינו במיוחד לערב זה ועליה כל שמות חברי הקהילה, נציגי בתי-כנסת, דיני העיר, רופאים, עורכי דין, אישים ידועים תופשי משרות מכובדות בעירייה ושאר נכבדי העיר.

עבור החתן הביאו כמתנה את שולחן העבודה של הגרף איגנטוב עם כל עשרות מכשירי הכתיבה שבגללם הוא התפרסם. לשולחן העבודה הוצמדה טבלה עם שם העיר, שמות החתן-כלה וייחוסיהם.

אין לשכוח, כי היו אלה ימים בהם אסורה היתה כל שייכות עם מנהיג דתי בעל משרה רבנית, וכל קשר שכזה עלול היה לסכן ולהרוס את פרנסתו ומעמדו של האיש.

אך למרות הכל, באו לאותו ערב לא פחות משלוש-מאות איש! בערב זה באה לידי ביטוי אהבתם הבלתי-מוגבלת של האנשים האלה לאישיות דגולה זו, ולמרות כל הסכנה הכרוכה בדבר, ראו חובה נפשית לעצמם להשתתף בשמחה זו.

מברקי-ברכה זרמו ללא הרף. למשך אותו יום ולמחרת אף ניתנה רשות מיוחדת לקבל מברקים שהיו מנוסחים בלשון הקודש, שפה שהשימוש בה

היה אז אסור בתכלית האיסור |אם כי אנו, כשלעצמנו, היינו נוהגים לכתוב בלה"ק ואף היינו מקבלים מאחרים מכתבים בלה"ק.

ולא זו בלבד, אלא שבאותו יום ניתנה הפקודה אשר כל המברקים משל משפחת שניאורסאהן לא יועברו דרך הצנזורה, כדי שלא להפריע למהלך התקין והחופשי של משלוחי מברקים וקבלתם.

יש לזכור כי כל זה קרה בימים אשר רב יהודי פחד גם לצעוד ברחובות קריה בגלל החשדות מסביב לאישיות שכזו!

קשה להביע ולתאר בכתב מכל אשר התרחש באותו ערב. היתה זאת שמחה גדולה מהאי גיסא, ואווירה של קרירות מהולה בעצב - מאידך גיסא. כל אחד מהנוכחים השתתף בצערנו בכך שלא יכולנו להשתתף אישית בשמחת הכלולות של בנו-בכורנו. הרגשנו כי לא במהרה תהיה לנו האפשרות להיפגש עם בנו. היו אלה געגועים אשר לא ניתן להביעם עלי כתב.

הרב רקד יחד עם חותנו [רבי מאיר-שלמה ינובסקי] ועם אחיו [רבי שמואל שניאורסאהן]. הריקוד לקח זמן ניכר. הקהל הרב עמד על מעמדו ללא נייע וכל העיניים מופנות אל הרוקדים. דמעות זלגו מעיני כל, ואיש לא יכול היה להתאפק מלבכות. כזו היתה השמחה ששררה אז.

שני דיני העיר, שלא נמנו עם עדת החסידים, היו שרויים בשמחה גדולה, ואחד מהם בהיותו ב"גילופין" הפך את שרוליי חליפתו עם הבטנה לחוץ ורקד משל היתה זו שמחתו הפרטית. בין המחותנים הראשיים היה גם הנוטריון העירוני, מר טוברובסקי, נכדו של הגאון ר' יצחק אלחנן.

קטעים נוספים מיומנה המתאר את חג הסוכות ושמחת תורה בגלות צ'אילי:

"חיפשנו אמתלא למען נוכל להקים סוכה ארעית. כאן בא לעזרתנו החורף המתקרב. הרב הסביר לבעלת הבית על הצורך הדחוף להקים עוד פרוזדור למען לא יחדור הקור העז לתוך הבית. בעלת הבית הסכימה לכך, אך התנתה תנאי מפורש כי לא די בקירות בלבד וכי עלינו לבנות מעליהם תקרה, למען יעמוד ימים רבים. בקושי רב הצליח הרב לשכנעה כי את התקרה אפשר לבנות גם בשלב מאוחר יותר...

ספר תורה לא היה לנו. האורח מרומניה אף הוא לא היה אתנו, כי בינתיים נעשה שומר, ובלילה זה היה עליו ללכת לשמור במקום עבודתו.

כשהגיע זמן ההקפות, החל הרב לומר בקול רם את פסוקי "אתה הראת", באותו ניגון כפי שהיה אומרם בבית הכנסת שלו, בנוכחות מאות מתפללים, או ביום המחרת בביתנו, בנוכחותם של כעשרים מקורבים. היו אז בביתנו ריקודים שמחים כל כך, עד שנדמה היה לך שגם האבנים משתתפות בשמחה הגדולה.

שמחה כזו יצר לו הרב בחדרנו הצר. שר את ניגון ההקפות שלו שהיה שר בביתנו, ובשטח הפנוי שבין השולחן והמיטה רקד וערך את ההקפות.

"זך וישר הושיעה נא, חומל דלים הצליחה נא, טוב ומטיב עננו ביום קראנו!... יודע מחשבות הושיעה נא, כביר ונאור הצליחה נא, לובש צדקות עננו ביום קראנו!"

במילים אלו ניתן היה להרגיש את בקשתו ותפילתו ששמחתו תהיה שמחת זכה וברורה.

עבורי הייתה זו חוויה קשה. קשה לבן-אדם כמוני לתאר את הבעת פניו בשעה שאמר בקול תפילות אלו. ישבתי בפינה על שרפרף-עץ והתבוננתי בגדלותו, בתקיפותו ובאהבת התורה של איש זה, כיצד הוא רוקד בכל עוז את כל שבע ההקפות.

למחרת היום – חזר ונשנה המראה, כשהוא אומר בעליוזת מיוחדת את ה"שישו ושמחו בשמחת תורה"..

. לפי התנהגותו אז – אפשר היה לחשוב שאיש זה לא סבל מאומה בחייו... רוחו הייתה איתנה אף שפניו השתנו שינוי דרסטי".

את זכרונותיה, סיימה הרבנית במילים אלו:

"כך סיים בעלי הרב זכרונו לברכה את חייו עלי אדמות. הוא עשה דרך קשה: תמיד נלחם. לא ידע פשרה מהו, לא הכיר את שיטת 'חצי שלי וחצי שלך'. הדבר אכן עלה לו ביוקר, אך מעולם לא נכנע. גם אם היו לו מנגדים הפכו כולם בסופו של דבר אוהבים וידידים נאמנים. זכותו יגן על בניו, שיאריכו ימים עם בני ביתם ויחיו חיים טובים ברוחניות ובגשמיות ויצליחו בכל מעשיהם בכל הפרטים".

סיפורים ועובדות

אחד מאנ"ש, הרה"ח ר' שמואל שי' לו מספר:

"בבחרותי הייתי נוהג לבקר אצל הרבנית מפעם לפעם. היא התעניינה מאוד בפרטי ה"ערבי חב"ד" ופעולות אחרות שהייתי משתתף בהם.

לאחר נישואיי, גילתה הרבנית התעניינות מיוחדת כלפינו. היא יעצה לאשתי כיצד עלי לבנות את ביתנו, החל מענייני ריהוט ובישול וכלה בעניינים רוחניים.

בסוף שנת תשכ"ד, חדשים אחדים לפני הסתלקותה של הרבנית, נולד לנו למזל טוב בננו הבכור. חותנתי הגיעה אז מלונדון לביקור של מספר שבועות. יום אחרי שובה ללונדון, צלצל הטלפון בביתנו. על שאלתה של זוגתי "מי על הקו"? – קבלה תשובה: "חנה". רק בקושי נוכחה זוגתי לדעת שהרבנית היא על הקו.

הרבנית התעניינה בשלומה של זוגתי וכיצד אנו מסתדרים עם התינוק, ובזה הסתיימה השיחה".

•••

אברך אחד מאנ"ש, הרה"ח ר' משה שי' פלר, ה'י מפרסם בכל שבוע מאמר בעתון מקומי ("ג'ואיש פרס") שתוכנו – לקט משיחות הרבי וסקירת פעולות צעירי חב"ד בארצות הברית. כשהתחתן ויצא לשליחות במיניאפוליס, הפסיק את סדרת המאמרים. כשבקר פעם אצל הרבנית, אמרה לו: "הייתי קורא נאמן של המאמרים שלך. מדוע הפסקת לכתוב?"

אמר לה: "אז רק כתבתי, ואילו עכשיו הנני מבצע..."

ענתה הרבנית: - "הלא גם כתיבה כזו פעילות היא!"

•••

נוהג קבוע ה'י שחתן וכלה היו נכנסים אל הרבנית לפני החתונה לקבל ברכתה. פעם בקרו אצל הרבנית זוג שיום חתונתם לקבע ל"ג סיון. גילתה להם הרבנית, שגם חתונתה התקיימה ביום זה.

•••

פעם ביקר אצלה אורח מארצנו הקדושה, הרה"ח ר' יעקב יוסף שי' רסקין. האורח התיישב בכסא כשאחוריו לקיר שעליו התנוססו תמונותיהם של נשיאי חב"ד. העירה לו הרבנית שלא יאה לשבת בצורה כזו.

•••

הכל ידעו שלעבוד אצל הרבנית זוהי סגולה מיוחדת במינה. נשים רבות שעבדו אצל הרבנית ועזרו לה סיפרו, שכשהתחילה בעבודתם נוכחו לדעת כיצד חייהם מתברכים ובעיותיהם נפתרות אחת לאחת!

•••

בי"א ניסן היו זקני אנ"ש נכנסים אל הרבנית לברך את כ"ק אדמו"ר.

באחד מביקורים אלו התבטאה הרבנית: "בביתנו ביקטרינוסלב היו מבקרים נכבדי וגדולי הדור, כך שיצא לי לראות במשך חיי גדולים רבים, ברם – גדלות כזו (של הרבי") לא ראיתי מעודי. ולא עוד אלא שהוא נושא את הגדלות בפשטות שכזו..."!

בברוקלין חיתה הרבנית את שבע עשרה (בגימטריא טו"ב) שנותי האחרונות, כשהיא מתחממת לאורו של בנה הרבי היא זכתה אז למעמד ונחת שנשים מעטות מאד זכו להם.

רבים השכימו לפתחה לקבל ממנה עצה והדרכה, או דברי עידוד וברכה. הרבנית נפטרה ביום שבת קודש ו' תשרי תשכ"ה, בעלות המנחה, ומנוחתה כבוד בניו יורק, לא רחוק מה"אהל" של המחותר הגדול שלה, אדמו"ר הרי"צ.

•••

פעולות לזכרה

מדי שנה, ביום ה'אירצייט', נהג הרבי להתוועד, וכשחל בחול – לסיים מסכת במשך ההתוועדות. הרבי עורר מפעם לפעם במשך התוועדויות אלו על שלוש המצוות שהופקדו בידן של נשי ובנות ישראל: חלה נדה, והדלקת הנר, שראשי התיבות שלהן, הן אותיות השם 'חנה'.

כן נהג לבאר מפעם לפעם ענין בהפטרות יום ראשון דראש השנה, הפטרת חנה.

בשנת תשכ"ו יסד הרבי את 'קרן חנה' על שם אמו הרבנית. מטרת הקרן לעזור בהלוואות לבנות ישראל, ע"מ שתוכלנה להמשיך בלמודי קודש שלהן.

בשנת תשכ"ט יסד שכון חב"ד חדש בקרית מלאכי, ונתן לו את השם "נחלת הר חב"ד" ראשי תיבות חנה, כנראה על שם אמו הרבנית חנה.

כן ישנם מוסדות חינוך לבנות, בתי ספר, קופות גמ"ח, בתי כנסת ועוד, באה"ק ובחור"ל, הנקראים על שמה.

יונון

ימים הסמוכים להסתלקות הרבנית - תשרי ה'תשכ"ה

יום שישי ה' תשרי

ל 770 - הגיע הרבי ב 9:50 . לאחר-מכן הלך למקווה וב 1:30 יצא מ 770 - למכוניתו לנסוע ל"אהל". לפתע ניגש צעיר לא-דתי למכוניתו והחל לדבר מילים שהם הפך הברכה – ל"ע – לא היה מובן למי כוונתו ומה גרם לכך. הבחור היה נראה תמהוני מעט. בחורים רצו אליו וניסו לגרשו, הרבי ברגיעה אמר "תנו לו לדבר..." אחר כך נסע.

הרבי חזר מה"אהל" בשעה 5:30 . אחר-כך נכנס להתפלל מנחה. בעת הקדיש האחרון (לאחר המשניות) התעכב ר' יונה איידלקופ עם אמירת ה"קדיש". הרבי הביט עליו שיאמר "קדיש" ואז לפתע החל לומר קדיש בצורה חלקה. "מעריב של שבת" – כרגיל.

יום שבת קודש ו' תשרי

10:00 בבוקר. הרבי נכנס לתפילה כרגיל. לאחר שהחלה התפילה היה נראה שהרבי ממתין למשהו או למישהו כי הביט מספר פעמים הצידה. הדבר חזר על עצמו ארבע פעמים. הר"ל"ג ניגש אל הרבי, והרבי אמר לו משהו. כנראה ששלח אותו למסור מסר מסוים. כך נראה ממבט ראשון. הוא ניגש לרב חזקוב וממנו חזר לרבי ומוסר משהו. אני, כמו – כך להשערתי – רוב הקהל ואולי כולו (מלבד אחדים-בודדים ממש ממקורבי בית-רבי) אינני יודע מאומה. בכל אופן, המתח היה רב ומורגש בחלל האוויר.

כששליח-הציבור מגיע "להאדרת והאמונה" – כך גם במוסף ב"הוא אלוקינו" – מסמן הרבי בידי הק' לשרי.

דריכות מסויימת מורגשת בחלל האויר. ישנן לחישות שמשוהו אינו כשורה אבל הדבר בגדר תעלומה. גם על התוועדות לא הודיעו בסיום התפילה אם ועד תלמידי התמימים העולמי 36 תתקיים אם לאו, אך בשעה הרגילה – 1:30 – הרבי מגיע ומתיישב במקומו. מבחינים כי דקות ספורות מחליף הרבי דברים עם הד"ר זעליגסאהן "רופא החצר". אחר-כך הרבי מתחיל לשוחח בשפע של נושאים כדרכו בקודש ואף משמיע מאמר של דא"ח [המשך למאמר שנאמר ביום שני של ראש-השנה "זה היום תחילת מעשיך"] שנפתח במילות הפרק ה"מאה ועשרים" בתהילים "שיר המעלות ממעמקים".

במהלך ההתוועדות סיפר הרבי בשם אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ששמע מאביו אדמו"ר מוהר"ש כי אדמו"ר מוהר"ש אמר שצריכים לחזור על מאמר חסידות **שישים פעמים** (או שישים ואחת), וכשנשאל למהות ההבדל בין הפעם החמישים ותשע לפעם השישים, השיב כי הדבר הוא בדומה להבדל בין הפעם הראשונה לפעם השישים, ולפי גרסא אחרת אמר כי ע"י הפעם השישים המאמר נעשה "עצמי".

הרבי ביאר כי תורה היא עניין עצמי למעלה מזמן ומקום, ולכן, אף שלמדה ברגע אחד קודם ונתעצם עם התורה, כבר אין לכך שייכות עם הרגע הזה, שהוא למעלה מהזמן, וזהו "וילך" – הליכה שמצביעה על בלי גבול, שעל ידה הוא לוקח את הבלי גבול של עצמיות התורה.

שיחה עמוקה אחרת השמיע הרבי על הקשר בין פרשת וילך לעשרת ימי תשובה [בשיחה זו, היו, כפי שאפרט אחר-כך "רמזים" למה שיתרחש ביום זה, אבל כמובן שבתחילה לא תפסנו שום דבר].

על הפסוק "וילך משה" הביא הרבי את תרגום יונתן – "לבית אולפנא", שמשמעותו כי משה רבנו למרות גדלותו וידיעותיו כי רבו – הרי בשעה שהלך ללמד יהודים תורה והוראה עיין בתורה ובאופן של "וילך".

בקשר לזה סיפר הרבי את הדברים הבאים:

"סיפר לי כ"ק מו"ח אדמו"ר כי אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע היה עמו פעם באיזה מקום שלא הכירו אותם, ומכל מקום "מצד ציור פניו החיצוני", כלומר הדרת פניו וחזותו, הכירו בו ברבי נ"ע וכיבדוהו ב"מפטיר". ביקש הרבי להמתין קמעה ויצא לחדר שני לעבור מקודם על הפטרה, ורק לאחר מכן נכנס ועלה למפטיר...

והרי הדבר הוא פלא: ילד מגיל בר-מצווה מעביר-סדרה מדי שבוע, וכנהוג אצל חסידים העברת הדבר היא בתוך החומש בטעמים ולא במגילה. נוסף לכך הרבי נ"ע היה עולה למפטיר בכל שבת. בנוסף לזה, הנהגת הנשיאים היא שבלילה מעבירים הסדרה עם ההפטרה, ואם כן הרי עבר על ההפטרה בלילה לפני כן, **נוסף לזה היה הרבי נ"ע רחוק ממציאות השכחה**. ובכלל, מה יש כאן לעבור, הרי אמר את ההפטרה מתוך החומש? ועם כל זאת גרם ל"טירחא דציבורא" ויצא לחדר אחר לעבור על ההפטרה, אין זאת אלא שטעם חשוב היה לו בכך!"

הרבי שליט"א דייק גם ממה שעבר לחדר אחר, והוא בדוגמת "וילך" משה, שהוא ענין של עכבה. ומכאן הוראה לכל אחד ואחד: בשעה שבאה אליו שאלה הנה לפני שפוסק עליו לעיין בשלחן ערוך, ולא לסמוך על הזכרון ממה שלמד מקודם, וכן **קודם כל יום טוב, יש לעבור על כל הדינים השייכים אליו. הלכות ראש-השנה, עשרת ימי תשובה, יום הכיפורים וסוכות וכדומה**, ולא לסמוך על כך שלמד את ההלכות וזוכר...

באחת ההפסקות שבין השיחות התברר מה קורה. זה היה כאשר ראינו את ד"ר זעליגזאן מדבר עם הרבי והתברר שממשיכים לדווח לרבי על מצב בריאותה של אמו. ד"ר זעליגזאן שאל את הרבי כיצד קראו לאמא של הרבנית. הרבי השיב לו והד"ר הכריז: "חנה בת רחל לרפואה שלמה" ואז ידע כל הקהל שצריך לעורר רחמים.

[וכאן אני מוסיף פרטים עליהם נודע לי רק אחר כך, רובם **מפי השמועה** אך ממקורות די מוסמכים: למרות שלאחרונה לא הייתה כל-כך בקו הבריאות (מדי יום היה מבקר

אצלה רופא שלוש פעמים) הלכה ביום ראשון של ראש- השנה להשתתף בתפילות ולשמוע את התקיעות כשהן יוצאים מפי בנה הרבי.

למחרת, ביום שני של ראש-השנה כבר לא הרגישה טוב. למחרת כבר התבטאה באוזני אחד מבאי ביתה, הר"ל בערל יוניק: "יודעת אני, הליכתי אתמול לבית הכנסת הזיקה לי, אך מאושרת הנני מזה! התקיעות היו כה נפלאות! השי"ת יעניק לו (לכ"ק אדמו"ר שליט"א) כוח ועוז. אינכם יודעים להעריך את אשר זכיתם לו, אינני אומרת את הדברים כאם, אלא משום שכך הם פני הדברים והאמת" סיימה בהתלהבות...

ומעניין: ביום השבת פרצה שריפה קלה בעזרת נשים וכסאה של הרבנית נשרף כליל!

בליל שבת קודש ביקר (לפי בקשת הרבי) ר' בערל יוניק בביתה, והיא, יחסית, חשה בטוב.

אולם לפנות בוקר ב 4:30- מצאה אותה האשה המטפלת שוכבת על הרצפה, היא מיהרה ל 770 - ומצאה את אחד ה'מתמידים' וזה הלך להודיע בבית הרבי. הדלת נפתחה רק כשד"ר זעליגזאן שהוועק אף הוא דפק. הרב, מיהר. לביתה ושהה שם עד כמעט 10:00

כשר' בערל נכנס שאלה: "מי זה?" אך כשהשיב לא קלטה את התשובה, היה ניכר שאינה מכירתו כלל. לאחר מכן הייתה התאוששות קצרה, היא ביקשה ממנו שיכין לה משהו לטעימה. ר' בערל חוזר ומדווח לרבי. הרבי מבקש שידאגו שתשהינה במחיצתה שתי נשים מבאות-ביתה (גב' לאה כהן וגב' שורפין), הלה דואג לסידור העניין וחוזר. הרבי מבקש לבקר שוב אחר התפילה וכן לדאוג שד"ר זעליגזאן יבקר. הדיווחים מלמדים, לעת עתה, על שיפור לטובה - עד כאן הוספה].

הרבי ממשיך להתוועד ובשיחה העמוקה שהזכרתי קודם, מדבר על תורת הבעש"ט לפסוק "ואנוכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא", ש"הסתר אסתיר" פירושו הסתר כפול, שההסתר עצמו מוסתר. הרבי הביא משל, ותוך כדי הצעת הדברים התחיל בבכיות נוראות והשעין ראשו על ידו, איום ונורא המחזה. הרבי לא יכל לדבר. מרוב בכי נחנק מהדמעות ששטפו אותו. לפתע העביר בתנועה מהירה את כף ידו מעל מצחו וחזר למצב הרגיל עד שלא הורגש כל רושם.

תוך הדברים הגיע לביאור דברים בנוגע לכך שהגוי אינו מסוגל כיום להסתיר על מצוות הקב"ה - ושוב פורץ בבכי נורא. נשען על כיסאו, נאנח אנחות קורעות לב, נושם בחזקה ושוב בוכה. המאמץ להפסיק ניכר מאוד, אך הבכיות ממשיכות שוב ושוב. לפתע, מעביר כף ידו ביעף מעל מצחו והמצב חזר לקדמותו.

ההתוועדות הסתיימה בשעה 4. ר' בערל יוניק רץ מיד לאחר ההתוועדות לבית הרבנית. הוא הבחין כי הרבנית נושמת בכבדות עד מאוד. מיד ניגש והתקרב. היא תופסת בזרועו ואומרת "עזור לי". הוא רצתה להמשיך לדבר אך כבר לא הייתה מסוגלת. הוא רץ

מיד לבית-המדרש, זירז את ד"ר זעליגזאן שאחז באמצע התפלה, שמצבה מחמיר, ד"ר זעליגזאן רץ מיד.

לקראת סוף מנחה הזעיק ר' בערל את הרבי לביתה (מסר לו כי אמו ביקשה לו שיבוא). אגב: הן כשהרבי יצא מההתוועדות לחדרו והן כשיצא אחר כך מחדרו לבית אמו עודד את השירה בידו הק'. הרבי נכנס לשניות ספורות לחדרו, שם הותיר את שתי המטפחות שבכיסיו ומיד יצא ממנה לביתו. המהירות הייתה כה רבה שאת המעיל העליון לבש בעברו בפרוודור לעיני המצטופפים, ובידו עדיין מעודד את השירה. כשהגיע לביתה מצא שהיא במצב קשה, מתפתלת בייסורים ונושמת בקושי רב. הוא קרב אל מיטתה ומשעין ידה ברוך על ברכיו. מצווה להנ"ל שיזעיק עוד ב' רופאים.

בינתיים התפתלה בחוזהק מצד לצד עד כי הוכרח, בעזרת הנ"ל, להחזיק בה כדי שלא תיפול. במשך זמן זה הגיעה הרבנית חיה-מושקא למקום.

תחילה התנגד הרבי שייקחו את אמו לבית-הרפואה, אך כיוון שב' הרופאים (בנוסף לד"ר זעליגזאן) המליצו בחיוב (כי המכשירים והתרופות החיוניים לא היו בהישג-יד), אמר: "מאחר ששלושה רופאים בדעה זו, אני מבטל דעתי מפני דעתם".

מיד העבירו אותה באמבולנס לבית-הרפואה כשהרבי בתוכו יושב לצידה[כן נסעו הרופא וגב' כהן]. פני הרבי היו רציניות ביותר.

הדבר נודע בבית-הכנסת של כ"ק אדמו"ר שליט"א והציבור התארגן ופתחו בתפילות ובתחנונים ואמירת פרקי תהילים.

חלק מהקהל מיהר ברגל לבית-הרפואה וגררו אתם "גוי של שבת" שנשא אוכל לרבי.

בבית-הרפואה החלו בטיפול נמרץ, אך יצאו והודיעו לרבי כי כבר מאוחר... הרבי גילה ידע רב ברפואה ולחץ עליהם לנסות זריקה מסוימת ודרכי טיפול אלה. כשהתברר לרופאים עם מי יש להם עסק, צייתו מיד לכל הוראה... שוב יצאו ואמרו לרבי כי לא הועילו דרכים אלה, ושוב הרבי ממשיך ומציע שיטות נוספות, וכך עד הרגע האחרון.

השעה שהשיבה נשמתה, במעמד בנה הגדול - הייתה בסביבות שש.

הרבי נעמד ליד החלון, נושא עיניו השמימה דומם. לרגעים פורץ בכי עז ולרגעים נשאר בדומייה.

בהזדמנות זו נכחו במקום מספר אברכים שנזכרו כי הרבי לא אכל עדיין סעודת שבת קודש והם הציעו לרבי לאכול, אך הרבי סירב וביקש שרב יפסוק. ריל"ג ניגש ואמר שהוא רב והרבי צריך לאכול, אך עדיין סירב, ושאל אם אפשר למצוא שולחן-ערוך אדמו"ר הזקן, אך לא מצאו.

אחר-כך שאל הרבי: האם אין כאן מישהו מהחברה-קדישא? היכן הרב ג'ייקובסון? אחר-כך פה בתרעומת נדחפים בחדר שלא ידחפו וציווה כי "כל מי שלא טבל במקווה שלא יכנס לחדר!". "בכלל", הוסיף "הבחורים מיותרים כאן לחלוטין!".

גם לבעלי-בתיים שנדחפו אמר "ס'איז ניט קיין פארבריינגען, וואס שטופט מען זיך?!" [=הרי אין זו התוועדות, למה נדחפים?!]. בינתיים הגיעו הרבנים, הרב אליהו סימפסאהן והרב ישראל ג'ייקובסון מהחברה קדישא, וציוו לפנות את החדר ונשאלו רק כמה מזקני הרבנים והחסידים החברים ב'חברא קדישא'. הרבי אמר שהפטור של אבל מקריאת-שמע ותפילה זהו מצד שהוא טרוד, אך כיוון שהוא מוסר את האחריות לחברה קדישא אזי הוא כבר אינו טרוד וחייב בכל זה, וכן היה והתפללו מעריב בחדר הסמוך (הרבי ביקש סידור, כנראה לא לשנות מדרכו בקודש, אך כיוון שכולם היו "שבת"יים" לא נמצא). הרבי אמר קדיש אחר "עלינו", ושוב עמד הרבי דומם ליד החלון, נשען על אצילי ידיו הק' עד השעה 10:00 עד שהוצאה גופתה הק'.

הרב יוסף הלוי ווינבערג שמשמיע שיעור-רדיו בספר התניא מדי מוצאי-שבת וכן מוסר נקודות משיחות הרבי בהתוועדות של שבת, שאל את הרבי האם הוודיע מעל גלי האתר על הפטירה והרבי ענה בחיוב.

הקהל כולו ואני הקטן ביניהם נסענו מבית הרפואה ונדחפנו להיכנס לבית אמו. הרבי שכבר שהה שם עשה תנועת יד כאומר "לשם מה הדחיפות?"

הרבי שהה בבית אמו משך זמן, אחר כך לפני שעזב את המקום שאל: "מי יהיה כאן האחראי שלא יסחבו מכאן שום דבר?" ובערל יוניק קיבל על עצמו אחריות. הרבי הלך לביתו.

יום ראשון ז' תשרי

בשעה 8:00 הגיע הרבי מביתו. מיד התפרסם ב 770 שההלוויה תצא בשעה 11:00 . בשעה 9:15 יצא הרבי מחדרו לבית הכנסת לומר את הקדישים. כאשר הרבי התחיל באמירת הקדיש הראשון, התחיל לבכות, עצר קצת והמשיך. כך היה גם בשני הקדישים" הנוספים בכי עצור.

בשעה 11:05 יצא הרבי מ 770 - כשחבילת ספרים בידו, נכנס למכונית ומשם נסע במהירות לבית אמו. הרבי נכנס פנימה ויצא אחר המיטה.

לפתע הבחין הרבי שר' יוסף גולדשטיין מנציח את ההלוויה במסרטה והקפיד על כך מאוד, וכמה שניות הביט על מעשיו [התרעומת באה לידי ביטוי בתנועות בידיו הק' כשכופף את ידו של גולדשטיין עם המצלמה עד הרצפה - דבר נדיר]. אחר המשיך לעקוב כשהוא מלווה במבטו הק' עד שהוכנס הארון למכונית החברה קדישא.

באותו רגע שאל היכן מחצלת הפלסטיק (הכוונה כנראה לזו שניתז עליה דם כשפרץ השטף דם) וכן פיסת עץ מסויימת, הסובבים הודיעו כי הכל מסודר והבחינו שמרוצה מכך.

מבית הרבנית ב 1418 - רח' פרוידנט צעדו ל 770 דרך רח' קינגסטון.

אחר כך נסעו לבית-העלמין. הרבי ביקש כמה פעמים שהבחורים לא יעמדו שם ("מה עושים כאן הבחורים?")

כן ביקש שהנשים לא תלכנה אחרי המיטה. רצוי שלא ילכו בכלל אבל דבר זה קשה לביצוע... כשהחלו בקבורה שאל הרבי בתמיהה: היכן הפלסטיק (הנ"ל)? אך הדבר נעלם משום מה. לרבי כאב הדבר מאוד. כל אחד התבקש לחפש במקומו, אך לשווא. הרבי מתבטא: "הניחו לי. מדוע נדחפים? רואה אני שאיאלץ בעצמי לעשות סדר".

ולאחד הנוכחים פנה ואמר: "אין כל מצווה להידחף".

אחר כך פנה פתאום לעבר המכונית מתוך חשש שאולי השאירוהו שם. אך הדוחק והעומס והקברים הפזורים לא אפשרו מעבר קל ומהיר, לכן נמנע מכך. הרבי החל לצעוד לעבר הרכב ותוך כדי הליכה דחף אנשים. בסופו של דבר נמצאה האבידה.

אחר כיסוי הקבר אמר הרבי, ככל הנראה, פרקי תהילים מסוימים, ולאחר מכן קדיש.

אז החל לבכות זמן ממושך ללא הפסק וכמעט שלא יכול לגמור. הקהל כולו, עליו נמנו אלפים ורבבות ובלטו אדמו"רים, רבנים וראשי ישיבות מכל חוגי הציבור, היה באבל כבד, וזמן רב ארך עד שהרבי סיים את הקדיש.

כנהוג התייצבו בשורה. הרבי חלץ נעליו ושוב ביקש שהבחורים לא יעמדו בשורה. הסתכל לצדדים, העיף מבט על הקבר הטרי והתחיל לצעוד. כשעבר סמוך לאוהל כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע נכנס לדקתיים, יצא ונכנס למכוניתו שהסיעה אותו לבית אמו ז"ל, ברחוב פרוידנט.

שמעתי ממקורות שעד עתה היו די מוסמכים, שבמשך הלילה שבין הפטירה והקבורה הרבי מסר הוראות שונות בקשר לעניינים של "פיקוח נפש" הן בגשמיים והן בעניינים רוחניים כמו שיגור שליח מיוחד למקום סודי בו שוהים חיילים יהודים. הרבי אף ענה בקשר לשאלה האם לערוך השנה "כינוס תורה" - בחיוב.

במשך ימי ה"שבעה" נערכו הגרלות להתפלל במניין של הרבי. הרבי ביקש שייכנסו - הכוונה כנראה לאנ"ש - אחר תפילת מנחה. כולם נכנסו בשורה, הרבי יושב על ארגז קטן, הבחורים עוברים ושוקקים והרבי מביט בסימן פליאה כתמה מה הם עושים פה.

כשהגישו (מיד לאחר הפטירה) את רשימת חלוקת המשניות של אלה שהתחייבו לסיימם עד יום-הכיפורים שאל הרבי שליט"א: "עד איזה יום כיפור...? וענה הרב חדקוב

כי עד יום כיפורים זה. אמר הרבי (שליט"א: "א קורת רוח, קורת רוח מרובה", וחזר ואמר "זייער א גרוייסן קורת רוח!" (והביט ברשימה) "אין ספק שימלאו הבטחתם".

יום שני ח' תשרי

התפילה החלה בשעה 10:00 (הבחנתי שלא סיים את הכריכות על כף היד בקשר; אלא מסתפק בהעברה תחת הרצועות הכרוכות). ב"שיר המעלות ממעמקים" וכן בחזרת הש"ץ היו בכיות. אחר חזרת הש"ץ קינח הדמעות ואמר חצי קדיש.

[בין הדברים שהבחנתי היום: קטעים בארמית כמו "לשם יחוד" וכן הקטע בארמית ב"ישתבח" ועוד אומר בלחש].

אמר כי אף שאין אומרים תחנון אצל האבל, יש לומר "אבינו מלכנו", ושאל האם לומר קדיש אחרי "אבינו מלכנו".

ביום שני עלה לתורה ר' זעליג כצמאן שנולדה לו בת ושאל האם לקרוא את הבת ע"ש האם ז"ל. הרבי ענה בחיוב ובירך אותה באריכות ימים. גם שלח אח"כ \$63 כמספר חנה...

הרבי עצמו עלה לשלישי, כפי שסיפר יום קודם לכן, שאף שאין האבל עולה לתורה, אך אדמו"ר הריי"צ בימי אבלו עלה בלי שיקראו לו, ולכן גם הוא נהג כך כי מעשה רב עדיפא.

במשך כל היום ביקרו אדמו"רים וגדולי התורה לניחום אבלים.

זכיתי להיכנס למעריב. ב"ברכו את ה' המבורך" המילה "ברכו" בכפיפה, ו"ה' המבורך" בזקיפה.

בלילה ביקרה לשעה קלה הרבנית חיה מושקא שתליט"א בבית הרבנית חנה, והקהל לא נכנס באותה שעה.

להלן תוכן הדברים מה שדיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א עם גדולי התורה שבאו לנחמו על פטירת אמו:

את האדמו"ר מסאטמער שאל מה עם מקווה לפני מנחה של ערב יום-כיפור? וענה הסאטמער שבוודאי הולכים. ואמר הרבי הרי בשולחן ערוך כתוב להפך (היה ניכר שהרבי מחפש היתר), ואח"כ אמר שהפעם היחידה שרואים שערב חג דוחה זה ערב יוכ"פ, דבכל דוכתא אמרינן שהחג עצמו דוחה, והוא משום שלערב יוכ"פ יש דין יו"ט. וראיה מהא שאומרים על חטא וכו'. ואמר הסאטמער שלפי זה צריך לומר שלמנחה אין דין אבילות כלל, שהרי בבוקר א"א תחנון ובמנחה אומרים, ש"מ דהוי לשעת מנחה דין חדש.

כשהגיע האדמו"ר מסקולען הוא נכנס כמה רגעים לפני צאת האדמו"ר מסאטמער, והרבי שאל אותו מה עם טבילה בערב יוכ"פ כנ"ל, ואח"כ שתק האדמו"ר מסקולען משך זמן והרבי ניסה לפתוח פיו באופנים שונים דהרי במקום מעשה שאני, ולאפרושי

מאיסורא שאני, ואין לך אפרושי מאיסורי גדול יותר מביטול תורה... ואמר שבאמת הרי איסור לימוד התורה אינו אלא על האבל ולא על המנחמים.

עם הרב סולובייצ'יק מבוסטון דיבר הרבי שלדעתו האנינות מסתיימת בקבורה, ואמר הנ"ל שלדעתו האנינות מסתעפת באבילות. ואמר לו הרבי שהרי משנה מפורשת שזקני ביד וכו' אין מתאבלים עליהם דאנינות בלב, הרי דהוּו ב' דברים נפרדים.

עוד דיבר בעניין אנינות ברגל שאיך פסק הרמב"ם שיש אנינות ברגל והרי "ושמחת בחגיך" כתיב ואיך אפ"ל עניין השמחה, ואמר הנ"ל "א שטארקע קשיא", והמשיך הרבי שיש חלוק מכל השנה, שבחול האנינות היא בגלוי ובעיקר והשמחה בטפל, וברגל האנינות להפך, האנינות בלב והשמחה בהעלם, והסביר עפ"י אגרת התשובה "חדווה תקיעא" וכו'.

לרב קריגער, ראב"ד ניו יורק אמר הרבי שההבדל בין התשובה שלנו לתשובת נינוה, שבנינוה היו גויים. והם הרי תלויים במקום וזמן ולכן תשובתם היא רק מכאן ולהבא, אבל ישראל בתשובה מתחברים עם הקב"ה שלמעלה מזמן ומקום ולכן מתוקן גם העבר. ולכן הפליג הרמב"ם בשבח הבעלי-תשובה שהוא יותר מקודם החטא.

כשנכנס האדמו"ר מנובומינסק ישב ושתק כדין אדם חשוב שהאבל מתחיל לנחם, ואמר הרבי אינני יודע עם האבל צריך לפתוח כל עת בדיבור. כן דיבר על עניין הקבלה שמותר לאבל ללמוד בה, ואמר "סייג לחכמה שתיקה". חכמה הוא עניין הדיבור, אבא יסד ברתא, ושתיקה הוא סייג - גבוה מחכמה, דשתיקה הו"ע הכתר, שזהו עניין רזי תורה שאין מוסרים רזי תורה אלא למי שליבו דואג בקרבן.

לרב הולאנדער אמר שבדאי אין אבילות ביום הכיפורים, שמלבד זאת שאין לעניין זה ברגל, הנה ביום הכיפורים יש הרי מצוות התשובה וצריך לקיים המצוות בשמחה (או שאמר: הרי אבילות עניינה תשובה, וצריך לקיימה בשמחה).

כשהגיע הרב מ"ל רבינוביץ ממונקאטש שאל הרבי את ר"ל גרונור אם זהו הנכד של ה"מנחת אלעזר". אח"כ שאל הרב רבינוביץ אם זהו שאמר קודם לאדמו"ר מסאטמער הוא ממעלת יום הכיפורים, והרבי דייק שזהו ממעלת יום הכיפורים. אח"כ שאל הרבי אם יש עוד חלקים מה"מנחת אלעזר" שלא נדפסו, כי אלו שנדפסו ראה כבר, ואמר שטוב שידפיסו אותו שנית, שהיה צריך לשאול את הספר מאחר וזה שימש לו, והרי זה בבחינת "דבר בעתו מה טוב". הליטווישע שוקלים וטרים אבל אינם מגיעים למסקנה ובמנחת אלעזר כתוב הכל. סיפר שפעם ראה אצל הרבי הריי"צ שכתב מכתב עם חמש או שש שורות של תארים, ושאל אותו למי זה מופנה, וענה הרבי הר"צ שמופנה למנחת אלעזר. (בזיכרון אחדים שאמר: כמדומה שישנה תשובה אחת במנח"א בעניין טבילה באבל בעיוכ"פ (הכוונה למנח"א כת"י?))

עם האדמו"ר מסטריז'וב דיבר בעניין טבילה, ואדמו"ר הזקן כתב שצריך סמוך לחשכה, ובפשטות אפשר הפשט בסמוך לחשכה, סמוך למנחה, שהרי הרב אינו מקצר, ואמר הרבי והרי גם מדייק הוא.

כשנכנס הרב הוטנער ראש ישיבת "רבי חיים ברלין" שאל הרבי דבר מה, כמדומני בעניין מה שאומרים "ואמרו אמן" בקדיש, ומרוב פחד ואימה אמר הנ"ל "אין אומר ואין דברים" ויצא כשפניו אל הרבי, כי פני קדשו היו אז נוראים.

יום שלישי ערב יום הכיפורים

הרבי לא חילק היום לעקאח. אומרים שיחלק בהושענא רבא.

בשעה 4 אחה"צ התפלל מנחה וביקש מאחד המזכירים לתקוע מסמר במקום שישב בו.

ביקש שתפילה אחת לפחות יתפללו (כל יום) בביתה עד לאחרי שבת, כולל יום כיפור.

בשעה 6 לפנות ערב הלך למקווה. כשחזר היה לבוש עדיין במעיל הקרוע. נכנס לחדרו ויצא כשפניו מכוסות בטלית ובירך את התמימים שהמתינו לו. היו דחיפות איומות. היה ניכר מאוד שהרבי מתאפק מלברכות.

נוסח ברכת התמימים השנה היה "וידבר וגו', יברכך גו' ושמו גו' ואני אברכם. יברככם השי"ת בשנת הצלחה בלימוד הנגלה ובלמוד החסידות מתוך יראת שמים ואהבת השם, והלימוד יביא לידי מעשה, קיום המצוות בהידור ובנקודתו בעבודת התפילה. שיתעוררו בתשובה אמיתית, תשובה עילאה מתוך שמחה ושיומשך בחתימה וגמר חתימה טובה על כל השנה כולה בטוב הנראה והנגלה למטה מעשרה טפחים".

אלו הן הדקות בהן מודגש ביתר-שאת ה"אם כבנים" וכל בחור רוצה לזכות ב"אחת בשנה". נכנס לחדרו ויצא כעבור שתי דקות. נכנס לאולם למטה, עלה על שולחן והתחיל לברך את הקהל. הקהל, שהיה מועט שכן הדבר היה בהפתעה, ברובו לא קלט את תוכן הברכה (מעטים שמעו בקושי), שנוסף לכל, נאמרה בעיניים עצומות ופניו בעלות מבט בלתי רגיל, ואף הייתה מלווה בבכיות. הרב חדקוב ניגש אחר הברכה לרבי ואמר כי הקהל בחלקו לא נכח במקום ואף הנוכחים לא שמעו טוב, והעיר כי הקהל לא שמע. הרבי עלה פעם נוספת ובירך כמעט מילה במילה כמו הברכה הקודמת.

ליל יום הכיפורים

ב"דרכך אלוקינו" הורה הרבי לנגן ועודד זמן רב את השירה בידו הק'. כך גם ב"כי אנו עמך" והדבר חזר על עצמו אף ב"רחמנא דעני לעניי", וב"אבינו מלכנו". שמח מאוד, ניגון אחר ניגון. אחר כך אמר הרבי שיאמרו את ארבעת פרקי התהילים שנאמרים אחרי התפילה, כן אמר משניות. נשאר לאמירת כל ספר התהילים עם הקהל ואחר כך נכנס לחדרו.

יום הכיפורים

התפילה החלה, כרגיל, ב- 10:00. "האדרת והאמונה", "כי אנו עמך", ו"אבינו מלכנו" בכולם הורה הרבי לנגן. בסוף קריאת התורה עלה הרבי לאמירת קדיש, ונשאר עומד ליד הבימה עד אחר המפטיר. ל"זכור" התכופך הרבי על הבימה ובכה מעט. אחר כך ירד אחר ספר התורה וחיכה עד שיוכנס לארון.

"כורעים" עושה הרבי במהירות על ברכיו, נשען על ידיו ובעיקר על אצבעותיו, ואינו מניח ראשו על ידיו. כאשר קם, עושה זאת בתנופה ובבת אחת נעמד כל גופו הק'.

ל"והכהנים" כורע ואחר כך מביט על החזן כל הזמן עד שקם מנפילתו, ל"אוהל הנמתח" וכן ל"אבינו מלכנו" "כי אנו עמך" ול"הוא אלוקינו" הורה הרבי לנגן.

לברכת כוהנים זו הרבי אחורנית והכהנים נעמדים על מקומו, אחר כך אומר יישר כוח לכוהנים.

בהפסקה שבין מוסף למנחה, הפסקה של 45 דקות, עליתי לחדרו של אדמו"ר הקודם, לחדר ה"יחידות" שלו (עורכים שם מניין כל יום כיפור). החדר מלא ספרים ישנים, והשולחן והכיסא עומדים בדיוק כשם שהיה בחייו.

לתפילת מנחה נכנס הרבי בשעה 5:15. הרבי היה לבן כסיד וחבוש במגבעת והטלית על כתפיו. בכל מקום שהיו ניגון ומילים ניגוהו על פי הוראת הרבי. כך ב"הוא אלוקינו" שבתפילת נעילה הורה הרבי לנגן ביתר שאת והקהל קפץ פשוט ממקומו כאילו אין זה צום כלל. גם ב"אבינו מלכנו" חזר המעמד ונשנה.

עם גמר השירה נשען הרבי על הסטנדרד מכוסה בטליתו ובכה מאוד. היה שקט וכולם שמעו את הבכיות.

אחר כך החלו ה"מארש נפוליוניס". בתחילה היה נראה כאילו הרבי איננו שומע, אולם אחר כך נענע בראשו, הסתובב לקהל ועלה מיד על כסאו והחל לעודד את השירה חזק מאוד תוך מבטים חזקים על הקהל, כך גם על זקני החסידים. כך חלפו מספר דקות. הקהל כולו נע כנאמר "וינועו אמות הסיפים" שמחים מחד ומלאי התרגשות מצד שני. אחר חבש הרבי את כובעו וניגש לעמוד התפילה למעריב. בסיומה איחל ג' פעמים "גוט יום-טוב".

בערך בשעה 9:00 יצא הרבי ל"קידוש לבנה".

אגב, החסיד המזכיר ר' משה לייב ראדשטיין הכין ב"זאל" למעלה מזונות ושתייה עבור הקהל לטעום מעט אחר הצום.

למרות שהלבנה הייתה קצת מטושטשת קידשו עליה. בזה נגמר סדר יום הכיפורים בליובאוויטש שבליובאוויטש תשכ"ה. אשרי עין ראתה כל אלה.

בשעה 9:30 יצא הרבי מ 770 לבית אמו ז"ל. אחרי כרבע שעה שב משם כשנעלי בד
עדיין לרגליו. כשיצא היה נראה מאוד שבור כאילו "מי ינחמנו" וכל אלה שהבחינו בזה
הרגישו אווירה מדכאת.

בשעה 10:00 עלה הרבי לבית אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לסעודת מוצאי יום הכיפורים
במחיצת זקני החסידים.

בשעה 12:00 בלילה נסע הרבי לביתו לשלום. המחזה היה מרהיב לראות את פני
קודשו ביוצאו לביתו.

בליל ש"ק ובמוצש"ק שלאחר יום כיפור ביקר על יד בית אמו הרבנית ע"ה, עמד
מספר רגעים ליד הפתח בחוץ, אך לא נכנס פנימה.
תכף לאחר ה"שבעה", הציבו מצבה על קברה.

• • •